

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ СТАНОВИЩЕ РОБІТНИЧОГО НАСЕЛЕННЯ КИЇВЩИНИ В УМОВАХ ПРОМИСЛОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ 1920-30-Х РР. ХХ СТ.

Проаналізовано зміни у суспільному житті виробничих верств населення Київщини, рівень життя, матеріальне забезпечення, житлово-побутові умови. Охарактеризовано відносини між владою та суспільством, їх наслідки для добробуту робітників, в умовах модернізації промисловості.

Розглянуто можливі причини важкого соціально-матеріального становища населення, шляхи їх розв'язання, крізь призму проблем господарського розвитку країни в цілому. Розглядаючи неп як найкращу можливість відбудови економіки, адже він дозволяє відбуватись позитивним зрушенням у забезпеченні робітників, дійшли до висновку, що становище робітників на підприємствах, які працювали на забезпечення ринку було краще, ніж на збиткових, де існували труднощі з виплатою заробітної плати. Поставлено за мету розглянути та охарактеризувати основні принципи ведення промислової модернізації, як цей процес відображався на пересічних громадянах, робітниках, узагальнення результатів проведення масової модернізації в умовах нової економічної політики. Взято за завдання розгляд та характеристика ментальності населення в період модернізації промисловості, побут, матеріальне становище та вплив нової економічної політики на соціальну сферу життя робітників Київщини в умовах форсованої індустріалізації. Відмічено, що прискорена індустріалізація країни в цілому, боротьба за виконання встановлених планів, модернізація промислових підприємств негативно вплинули на добробут робітників. Щодня вони боролись із важкими умовами праці, безробіттям, невчасними виплатами зароблених коштів, в поєднанні із нестачею продуктів та житловою кризою.

Ключові слова: *рівень життя, модернізація, побут, робітники, підприємства.*

Актуальність даної теми дослідження визначається тим, що внутрішнє становище в УСРР, яке склалось в 1920–1930-х рр. характеризувалось, як період масового зламу традиційних уявлень і докорінної зміни способу життя. Саме усвідомлення основних засад існування суспільства в умовах тоталітаризму того періоду, як і в наш час, надзвичайно гостро постає у період перетворень та реформ, зміни суспільного мислення та політичних поглядів населення. Ми можемо виділити цей етап в історії нашої держави, як один із найважчих, враховуючи економічну нестабільність, політичне невдоволення та постійні спалахи селянських повстань, які розглядалися як куркульський бандитизм.

Визначальним фактором соціально-побутового становища та повсякденного життя робітників, був адміністративний непорядок, розруха та голод 1921-1922 рр., який знизив рівень життєдіяльності населення [10, с.156].

В 1920-ті рр. радянські профспілкові працівники та економісти почали активно обговорювати питання добробуту робітників та способи його покращення. Розглядаючи можливі причини важкого соціально-матеріального становища населення, вони намагались знайти шляхи їх розв'язання, здебільшого крізь призму проблем господарського розвитку країни в цілому. Вони визнавали неп найкращою можливістю відбудови економіки, адже він дозволяв відбуватись позитивним зрушенням у забезпеченні робітників, але їх становище на підприємствах, які працювали на забезпечення ринку було краще, ніж на збиткових, де існували труднощі з виплатою заробітної плати [7, с.6].

Такі дослідники, як М. І. Буяновер, О. М. Мовчан, С. В. Кульчицький, П. В. Ямпольць та ін., започаткували розгляд проблеми повсякденного життя робітників та їх соціальний стан в суспільстві, спираючись на їх розвідки та дослідження, сформулюємо продовження даної теми.

Метою даного дослідження є розглянути та охарактеризувати основні принципи ведення промислової модернізації, як цей процес відображався на пересічних громадянах, робітниках, та узагальнити результати проведення масової модернізації в умовах нової економічної політики.

Завданням є розгляд та характеристика ментальності населення в період модернізації промисловості, побут, матеріальне становище та вплив нової економічної політики на соціальну сферу життя робітників Київщини в умовах форсованої індустріалізації.

Незважаючи на державні заходи, постачання робітничого класу постійно погіршувалось, починаючи з грудня 1921 р. Те ж саме стосувалось заробітної плати, і одягу [14, с.165].

Великі міста постачались краще продуктами птахівництва та тваринництва, хлібними і круп'яними виробами, а в непромислових містечках, де навіть норми по хлібу та крупах виконувалися на 2/3, постачання відбувалось значно гірше. Київ займав проміжну ланку між промисловими й непромисловими містами по рівню продовольчого постачання, але завіз основних споживчих товарів скоротився на 30% (з 228,4 тис. т до 158,1 тис. т),

сальдо сільськогосподарських – зменшилося на 41% (з 7 178 тис. т до 105 тис. т), у тому числі по хлібофуражу – на 48%, інших рослинних продуктах – на 41% та по м'ясу – на 25%⁷² [7, с.275, 287].

Цензова промисловість Київщини швидко розпочала розвиватись після занепаду, пов'язаного із громадянською війною, проте зуміла зберегти кількість робітників та своє значення, збільшила випуск продукції [9, с.176]:

Поступово, в результаті реорганізації промисловості та політики модернізації, почали функціонувати нові види промислових підприємств – трести. Київшкіртрест, який був заснований 19 жовтня 1921 р., об'єднував у 4 губерніях 10 шкірзаводів. Збільшувалась структура капіталовкладень у промисловість, наприклад, у 1925-1926 рр. на капітальний ремонт підприємств виділялось 19% всього фінансового вкладу капіталу, на переустаткування 70 %, а на процес нового будівництва – 11%.

Розширювались також діючі заводи, на основі яких було створено залізничне вагонобудування, випуск платформ та ін. Так, на київському заводі «Ленінська кузня», який був одним із найбільших суднобудівних у Союзі, виробляли пароплави та баржі для Дніпра. Заводу «Більшовик» у Києві, після проведення модернізації, вдалось виготовляти машини та агрегати для хімічних комбінатів, задовольнивши потреби багатьох республік СРСР [4, с.178, 221].

Здійснювана нова економічна політика зуміла повернути до роботи біржі – систему працевлаштування, яку у період воєнного комунізму було ліквідовано. Проте здійснювати прийом на роботу безпосередньо роботодавцями, поза контролем держави, було заборонено. Це стало обов'язковою умовою працевлаштування. Кожен, хто потребував знайти роботу, міг зареєструватися на біржі, згодом, отримавши посвідчення безробітного, час від часу робити відмітки, до момента, поки її не знайде [7, с.61].

Було створено Комітет боротьби із безробіттям у вересні 1922 р., адже чимало підприємств знаходились у законсервованому стані, адже не вистачало технічного забезпечення, тому десятки тисяч осіб залишились без роботи. Серед безробітних переважали працівники розумової праці [4, с.174].

Особи, які скористались послугами бірж праці, могли приймати не всі варіанти запропонованих робіт, проте за необґрунтовану відмову була встановлена відповідальність. Зокрема право на вільну працю було обмежене низкою умов. Якщо людина, без поважних причин, відмовлялась від запропонованої праці, спочатку її позбавляли допомоги по безробіттю, терміном на один місяць, але із можливістю збереження за собою черги на

вакантне місце. Якщо було відмовлено вдруге - втрачалось право на отримання безтермінової допомоги, а також їх знімали з черги на працевлаштування [7, с.62].

Важливу роль у вирішенні соціальних проблем населення, відігравали відносини між державою та суспільством. Взимку 1920 року, робітників Київщини бентежила лише продовольча криза, яка знаходилась під впливом меншовиків [2, с.16].

Скликавши, на початок лютого 1920 р. загальноміську безпартійну конференцію робітників з продовольчого питання, за подану резолюцію меншовиків, яка пропонувала збереження вільної торгівлі хлібом, проголосувало 244 особи, натомість за більшовицьку, яка вимагала встановлення державної монополії на неї, було подано на третину менше – 166 голосів [7, арк. 9]. Того ж року, у лютому, значну підтримку київських робітників здобули боротьбисти і борбисти [12, арк.76].

Внутрішні проблеми, різні ідейні погляди щодо кампанії проти боротьбистів, вороже ставлення партійних низів до верхів, через бюрократизм в роботі партійних органів, завадили впливу більшовиків в їх партійних організаціях [2, с. 16].

Київські робітники змінили свої політичні погляди щодо більшовиків лише у липні 1920 р. На проведеній загальноміській робітничій конференції, переважна більшість делегатів підтримала їх резолюції [11, арк. 262].

Суспільно-політичні настрої робітників в Україні на початок 1930 року не відрізнялись особливою стабільністю та однозначністю. За оцінкою інформаційного відділу ЦК КП(б)У, настроїв робітників бажав кращого, проте у Києві та окрузі, позиції більшовиків продовжували зміцнюватись. Вони почали створювати заводські осередки КП(б)У, переобравши завкомів у артилерійських майстернях «Арсенал».

Політика мілітаризації праці пробуджувала дуже негативні настрої серед робітників. Внаслідок проведеної реформи управління промисловістю, професійні спілки було усунено від безпосередньої участі в ньому [2, с. 24, 28].

В Україні була створена трудова армія, в якій працювали офіційні військовослужбовці, таким чином, мілітаризувавши працю на поч. 1920 р. спочатку у важких галузях, поступово сюди було залучено все більше нових галузей. Кожен громадянин отримав новий обов'язок – працювати на державу. За дезертирство було встановлено покарання, яке постійно змінювалось та корегувалось. До дезертирів зараховували навіть тих громадян, хто приховував свою спеціальність, працюючи в іншому місці не

по призначенню. Їх могли заарештовувати терміном на два тижні або ж направити в трудові частини на півроку, де працювали такі ж штрафники [4, с.142].

Робітники також і власними силами виявляли дезертирів праці. Згідно із постановою РНК УСРР від 12 червня 1920 р., засновувались товариські дисциплінарні суди, які відслідковували дотримання трудової дисципліни. Вони мали можливість знижувати заробітну плату порушникам, переводити їх на важкі надурочні примусові роботи, а також, у виключних випадках, передавати їхні справи на розгляд до революційних трибуналів, які мали право застосувати до них вищі міри покарання [1, с.160].

Гострої критики з боку пролетаріату, зазнали також фінансові наслідки запровадження ринкових відносин. Адже невдоволеність від переходу до вільної торгівлі, була не безпідставною. Під загрозою опинилось централізоване карткове забезпечення, в умовах дефіциту товарів та продовольства. Існували випадки бунтів та протестів проти продрозкладки. Наприклад, у грудні 1920 року в Києві, делегатів робітничої конференції, під час акції протесту, розігнали керівники профспілки [8, с. 160].

Бунти не вщухали, і вже 28 березня 1922 року відбулись страйки на Центральній київській електростанції та 17-18 жовтня того ж року, на механічно-артилерійському заводі [5, с.58].

Таким чином, зазначимо, що головними причинами виникнення такого явища, як страйк, у 1922 році, став підрив плану пайкового постачання робітників та недосконалість у системі регулювання трудових відносин.

Що ж стосувалось житлово-побутових умов робітників Київщини, то їх рівень був значно нижчим, ніж у пересічних громадян промислових регіонів. Єдиним, чим вони могли скористатись, це пільговими цінами на комунальні послуги. Відрізнялись також і умови проживання, в залежності від галузей виробництва, в яких працювали. Проте, різниця була не суттєва, в умовах загального дефіциту житла [7, с.24].

Не змінилась ситуація навіть після спроб провести новий перерозподіл житла. В кінці 1920 року влада намагалась ущільнити мешканців комунальних будівель не робітничого походження, шляхом виселення із заводських будинків тих, хто не мав відношення до роботи у промисловості.

Проблема забезпечення житлом вирішилась у II пол. 1920-х рр. Саме тоді розпочалось будівництво житлових будівель промисловими та транспортними підприємствами. Робітникам надавалась переважна частина новобудівель, згідно із класовими привілеями. Проте, темпи були повільні, не задовольняючи потреби на житло. Причинами цього стали виробничі

плани соціально-економічної політики, адже пріоритетом залишалось будівництво, реконструкція та модернізація безпосередньо промислових підприємств [7, с. 227, 308].

Розглядаючи матеріальне забезпечення та рівень заробітної плати працівників київських промислових підприємств, то в час розгортання інфляції, головна увага була зосереджена на продовольчій складовій заробітків, картковій системі.

Постачання продовольством продовжувалось до жовтня 1921 року, цілком забезпечити прожитковий рівень цією системою не вдалося. Робітники змушені були купувати решту продуктів за цінами ринку, які були спекулятивними, адже картки давали можливість придбати лише четверту частину необхідного прожиткового продовольства [3, с. 84, 166].

Для заохочення у робітників особливої інтенсивності та якості праці, було прийнято рішення 4 грудня 1920 р. забезпечити виплату премій, створивши фонд натурального преміювання при кожному підприємстві [4, с. 146].

Але через це зростало обурення, тому що система встановлення тарифних планів за виконану роботу, часто мала не обґрунтоване нарахування. Так, у Білій Церкві, за преміальною системою, із 100 тис. рублів виплачували лише 14-18 тис. руб за місяць відповідно [7, с. 234].

В УСРР фінансовий стан можна охарактеризувати колективною заявою, яку висунули Г. Петровський, Ф. Сергєєв і В. Чубар, які у серпні 1921 року у Москві взяли участь у черговому пленумі ЦК РКП(б). вони піддали гострій критиці політику Наркомфіну щодо України, яка не звертала увагу на тяжке фінансове становище населення, адже виділялось на 20 млрд. менше на всю УСРР, в порівнянні із Москвою [4, с. 173].

Лише з початком ведення НЕПу, хоча і нестабільно, але матеріальний рівень забезпечення почав зростати. Процес економічного розвитку, починаючи із 1920 року, кілька разів гальмувався та переривався, у зв'язку із неврожаннями та голодом. Технічна відсталість промисловості теж позначилась, як стримуючий фактор на відродження довоєнного рівня життя, який було досягнуто лише у 1927 році, на прикладі заробітної плати робітничого класу, яка в окремих галузях промисловості теж мала свої особливості. На Київщині, де переважна кількість підприємств належала легкій галузі промисловості, процес відновлення закінчився трохи раніше, ніж у важкій.

Найбільш вразливою ланкою соціальної політики було страхування по безробіттю та пенсійна справа. Лише висококваліфіковані робітники могли

користуватись цими видами допомоги від держави. Допомога для жінок після пологів та у разі тимчасової непрацездатності надавалась більш розгорнутому колу працівників. Термін декретних відпусток для робітниць становив 8 тижнів.

Гендерну нерівність відносно жінок-робітниць в 1920 році не було подолано, незважаючи на їх залучення у виробництво. З нижчою кваліфікацією та обмеженою можливістю працевлаштування, жінки працювали часто навіть вночі.

У 1927 році було введено територіальну систему нарахування заробітних плат та розмір соціальних виплат відповідно до рівня індустріальної приналежності районів, з відповідним підвищенням суми заробітку.

Беручи до уваги те, що рівень матеріального та побутового становища робітників мав позитивні зміни, все ж таки зберігалась деяка нерівність у рівні добробуту між непманами та радянськими керівниками [6, с.60].

У зв'язку із надто вираженою диспропорцією в рівні життя, на найнижчому рівні опинились сільськогосподарські та індустріальні робітники, які мали невисокі матеріальні статки, незважаючи на задекларовані відомості. Вони були змушені проживати у гірших житлових умовах, мати низький рівень медичного обслуговування, найважчі умови праці. Знову ж таки, винятком стали робітники з високим рівнем кваліфікації.

Підбиваючи підсумки, відмітимо, що прискорена індустріалізація країни в цілому, боротьба за виконання встановлених планів, модернізація промислових підприємств негативно вплинули на добробут робітників. Щодня вони боролись із тяжкими умовами праці, безробіттям, невчасними виплатами зароблених коштів, в поєднанні із нестачею продуктів та житловою кризою.

Мобілізаційна модель економічної політики вичерпала себе сповна, Україна так і залишалась для Кремля джерелом матеріальних ресурсів та інтенсивної робочої сили. В той час, коли в країні вже на початок 1921 р. всі запаси та резерви дореволюційного періоду були вичерпані, основного капіталу не відбудовували, а всі сили були направлені на перехід до прискореної індустріалізації, прості робітники, селяни та пересічні громадяни повинні були пройти всі етапи становлення нової системи управління країною на своєму власному життєвому досвіді.

Джерела та література:

1. Буяновер М. І. Стан пролетаріату України після Жовтневої революції. – С. 76.
2. Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.). Т. 2. Відп. редактор В. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 812 с.
3. Дубинская И. Бюджеты рабочей семьи в 1925-1927 гг. Данные текущего обследования / И. Дубинская. – Х.: Украинский рабочий, 1928. – 95 с.
4. Економічна історія України: іст.-екон. дослідж.: в 2 т. Т. 2 / ред.: В. М. Литвин; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2011. – 607 с.
5. Казанцев Б.Н. Материалы государственных партийных и профсоюзных органов о причинах и формах протестных выступлений работников промышленности, строительства и транспорта / Трудовые конфликты в Советской России. 1918–1929 гг. – М., 1998. – С. 58.
6. Кульчицький С. В. Участь робітників України у створенні фонду соціалістичної індустріалізації. – К.: Наук. думка. 1975. – 175 с.
7. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 312 с.
8. Павлюченков, С. А. Военный коммунизм в России: власть и массы / С. А. Павлюченков. М.: Рус. кн. изд. товарищество «История», 1997. – 272 с.
9. Провідник За ред. Ф. Ернста. – Київ: Всеукраїнська академія наук, 1930. – 800 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.vnurol.com.Ua/upload/Stud_jitta/Dozvilla/ Ekskursiyni%20programi/ 2012/ Valeriy_Lisenko/ Kiev1930.pdf.
10. Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя: Колективна монографія / Відп. Ред. С. В. Кульчицький – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – 786 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 195 – Арк. 262.
12. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 195. – Арк. 76.
13. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 200. – Арк. 9.
14. Ямпольць, Павло Віталійович. Рівень життя міського населення УСРР на початку НЕПу [Текст] / П. В. Ямпольць // Сіверянський літопис: Всеукраїнський науковий журнал. – 2014. – №1/2/3. – С. 165-171.

References

1. Buyanover M. I. Stan proletariatu Ukraini pislya Zhovtnevoi revolyutsii. – S. 76.
2. Vidnosini derzhavi, suspilstva i osobi pid chas stvorennya radyanskogo ladu v Ukraini (1917–1938 rr.). T. 2. Vidp. redaktor V. Smoliy. – K.: Institut istorii Ukraini NAN Ukraini, 2013. – 812 s.
3. Dubinskaya I. Byudzhety rabochey semi v 1925-1927 gg. Dannye tekushchego obsledovaniya / I. Dubinskaya. – Kh.: Ukrainskiy rabochiy, 1928. – 95 s.
4. Ekonomichna istoriya Ukraini: ist.-ekon. doslidzh.: v 2 t. T. 2 / red.: V. M. Litvin; NAN Ukraini, In-t istorii Ukraini. – K., 2011. – 607 s.
5. Kazantsev B.N. Materialy gosudarstvennykh partiynykh i profsoyuznykh organov o prichinakh i formakh protestnykh vystupleniy rabotnikov promyshlennosti, stroitelstva i transporta / Trudovye konflikty v Sovetskoy Rossii. 1918–1929 gg. – M., 1998. – S. 58.

6. Kulchitskiy S. V. Uchast robotnikov Ukraini u stvorenni fondu sotsialistichnoi industrializatsii. – K.: Nauk. dumka. 1975. – 175 s.
7. Movchan O. M. Povsyakdenne zhittya robotnikov USRR. 1920-ti rr. – K.: Institut istorii Ukraini NAN Ukraini, 2011. – 312 s.
8. Pavlyuchenkov, S. A. Voennyi kommunizm v Rossii: vlast i massy / S. A. Pavlyuchenkov. M.: Rus. kn. izd. tovarishchestvo «Istoriya», 1997. – 272 s.
9. Providnik Za red. F. Yernsta. – Kiiv: Vseukrainska akademiya nauk, 1930. – 800 s. [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu: http://www.vmurol.com.Ua/upload/Stud_jitta/Dozvillya/Ekskursiyi%20programi/2012/Valeriy_Lisenko/Kiev1930.pdf.
10. Ukrainske radyanske suspilstvo 30-kh rr. XX st.: narisi povsyakdenного zhittya: Kolektivna monografiya /Vidp. Red. S. V. Kulchitskiy – K.: Institut istorii Ukraini NAN Ukraini, 2012. – 786 s.
11. Tsentralniy derzhavniy arkhiv vishchikh organiv vladi ta upravlinnya Ukraïni (dali – TsDAVO Ukraini). – F. 1. – Op. 20. – Spr. 195 – Ark. 262.
12. TsDAVO Ukraïni. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 195. – Ark. 76.
13. TsDAVO Ukraïni. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 200. – Ark. 9.
14. Yampolets, Pavlo Vitaliyovich. Riven zhittya miskogo naselennya USRR na pochatku NYePu [Tekst] / P. V. Yampolets // Siveryanskiy litopis: Vseukraïnskiy naukoviy zhurnal. – 2014. – №1/2/3. – S. 165-171.

Аннотация

Проанализированы изменения в общественной жизни производственных слоев населения Киевицины, уровень жизни, материальное обеспечение, жилищно-бытовые условия. Охарактеризовано отношение власти к обществу, их последствие для благосостояния рабочих, в условиях модернизации промышленности.

Рассмотрены возможные причины тяжелого социально-материального положения населения, пути их решения, сквозь призму проблем хозяйственного развития страны в целом. Рассматривая нэп как лучшую возможность восстановления экономики, ведь он позволял происходить позитивным сдвигам в обеспечении рабочих, пришли к выводу, что положение рабочих на предприятиях, работавших на обеспечение рынка было лучше, чем на убыточных, где существовали трудности с выплатой заработной платы. Поставлена цель рассмотреть и охарактеризовать основные принципы ведения промышленной модернизации, так как этот процесс отобразился на рядовых гражданах, рабочих, обобщение результатов проведения массовой модернизации в условиях новой экономической политики. Задачей стало рассмотрение и характеристика ментальности населения в период модернизации промышленности, быт, материальное положение и влияние новой экономической политики на социальную сферу жизни рабочих Киевицины в условиях форсированной индустриализации. Отмечено, что ускоренная индустриализация страны в целом, борьба за выполнение установленных планов, модернизация промышленных предприятий, негативно повлияли на благосостояние рабочих. Ежедневно они боролись с тяжелыми условиями труда, безработицей, несвоевременными выплатами заработанных средств, в сочетании с нехваткой продуктов и жилищным кризисом.

Ключевые слова: уровень жизни, модернизация, быт, рабочие, предприятия.

Annotation

It analyses the changes in the social life of industrial sectors of the population of Kyiv region, living standards, procurement, housing and living conditions. Characterized power relations to society, their implications for the welfare of workers in the modernization of industry.

The possible causes severe social and material conditions of the population, their solutions, in the light of the problems of economic development of the country. Considering the NEP as the best chance of rebuilding the economy, because it allowed the positive changes take place to ensure workers have come to the conclusion that the situation of workers in companies working to ensure the market was better than losing, where there were difficulties with payment of wages. A target examines and describe the basic principles of industrial modernization, a process shown to ordinary citizens, workers, summarizing the results of the massive modernization in the new economic policy. Taken by job description review and mentality of the population during the industrial upgrading, life, financial situation and the impact of the new economic policy on social life of workers of the Kiev region in terms of forced industrialization. It was noted that the rapid industrialization of the country as a whole, the struggle for the fulfillment of stated plans for modernization of industrial enterprises adversely affected the well-being of workers. Every day they struggled with severe conditions, unemployment, untimely payment of earnings, combined with a lack of food and housing crisis.

Keywords: *quality of life, modernization, life, workers, enterprises.*

УДК 94:378.091.8(477)''18/19''

**Ігор Мельник
(Київ)**

**ДОЗВІЛЛЄВО-КУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ПОВСЯКДЕННОГО
ЖИТТЯ СТУДЕНТСТВА УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ –
ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Висвітлено дозвіллєвий простір повсякденного життя студентства університетів України кінця ХІХ – початку ХХ ст. у складі Російської імперії. Репрезентовано активні (спорт) та пасивні (науково-дослідні та культурно-мистецькі гуртки, танці, прогулянки і т .д.) способи проведення відпочинку. Визначені види спортивних вподобань студентства, досліджено організацію та безпосередню участь студентів у громадсько-спортивних заходах. Проаналізовано різні аспекти інтелектуального та музично-вокального розвитку молоді і її участі у влаштуванні концертів та свят. Уточнено відомості про види розважального (танці, прогулянка містом) і пасивного (читання літератури) дозвілля.

Ключові слова: *дозвілля, повсякденне життя, студенти, університет, спорт, музично-хоровий гурток, науково-дослідний гурток.*

Значну увагу вітчизняних істориків привертають питання як вищої освіти, так і студентського середовища з особливостями його ментальності, традицій, вподобань та антипатій. Нині серед низки вищезазначених проблем